

i, at et dansk skib bliver købt af hollændere og sejlet til Japan? I modsat fald virker det mindre oplagt, at disse og lignende eksempler bliver beskrevet så detaljeret, som det er tilfældet. At et geografisk værk på japansk, som kun blev læst af en meget begrænset kreds af embedsmænd og lærde, beskriver et land ved navn Danmark over nogle få linier, kan dårligt kaldes en kulturel forbindelse. Hvis forfatteren benytter så bred en definition, burde han i det mindste have argumenteret nærmere for det i den del af indledningen, der er afsat til metoderiske og teoretiske overvejelser.

Læseren lærer dog så meget, at »hvor banalt det end lyder, ser man, eller rettere, kan man kun se det, man er i stand til, og kun det, man har lært at se. Dette 'man' kan udvides til en kollektiv størrelse, der kaldes kultur. Dog er denne handling 'at se' tillige underkastet visse udefrakommende indflydelser, enten fra fremmed 'litteratur' eller tidligere 'litteratur' inden for ens egen kultur« (s. 9). Ud fra denne betragtning kan en kort beskrivelse af et fjernt land nok danne basis for en kulturel (mis-)forståelse, men ofte bliver bogens eksempler ikke indsat i et større kulturelt perspektiv. Når Nagashima for eksempel skriver, at Povl August Plums (tegner ombord på Sten A. Billes skib Galathea ved et kort besøg i Japan i 1846) illustrationer af japanere var influeret af »hans egen kulturbaggrund som dansker« og var et »produkt, manipuleret af Plum på grundlag af en slags kulturel 'hukommelse' og hans egen kunstneriske 'imagination'« (s. 189), ville en kvalificering af begreberne »kulturbaggrund« og »kulturel hukommelse« være relevant.

Især bogens første tredjedel kunne med fordel være blevet kortet betydeligt ned. Det overordnede tema ville stå tydeligere, hvis det ikke druknede i detaljer. På den anden side er det netop i detaljen, at bogen står stærkest. Historikere, og andre med interesse for Det danske Ostindiske Kompagnis historie, den hollandske handelsdominans i Østasien i 1600 og 1700-tallet, Vitus Bering og dennes næstkommanderende Morten Spangbergs bedrifter og meget andet, vil kunne finde meget nyt og spændende kildemateriale i Nagashimas danske oversættelser af samtidige japanske kilder.

Afslutningsvis skriver Nagashima, at billedet af Danmark og danskerne, som de blev beskrevet af Iwakura-delegationen i 1873, »overlevede i japanernes sind og fik efterhånden status som en myte i Japan« (s. 464). Desværre kommer han ikke ind på, hvad han mener med dette, men måske det vil blive behandlet i bind 2, som nu er under udarbejdelse, og som skal dække emnet i perioden 1873-1915, hvor Japan i rivende fart blev moderniseret og forvandlet til en militær stormagt i Østasien. Hvis de løse tråde fra første bind ved den lejlighed bliver samlet og sat ind i et større perspektiv, vil det gøre dette første bind endnu bedre, end det allerede er.

Morten Oxenbøll

JENS TOFTEGAARD JENSEN OG JEPPE NORDSKOV: Købstadens metamorfose. Byudvikling og byplanlægning i Århus 1800-1920. Dansk Center for Byhistorie og Aarhus Universitetsforlag 2005. 213 s. 248 kr.

Mens tidligere udsendte skrifter fra Dansk Center for Byhistorie har behandlet middelalderbyen og den klassiske købstad, drejer dette nye bind sig om overgangen fra den præindustrielle by til den moderne industriby, med Århus som eksempel. Bindet er opdelt i tre hoveddele. Først fortæller ph.d.-stipendiat Jeppe Nordskov om den fremspirende byplanlægning frem til omkring 1900,

der næst analyserer museumsinspektør Jens Toftegaard Jensen erhvervs- og socialtopografien i Århus i 1801, 1845 og 1880, og endelig behandler Jeppe Nordskov industriens lokalisering i Århus i begyndelsen af 1870'erne og omkring 1920.

Det er glædeligt, at byhistorie i de senere år både internationalt og i Danmark har oplevet en renaissance, og i Danmark har det især været Dansk Center for Byhistorie i Århus, som har inspireret og bidraget til den øgede aktivitet. Det foreliggende bind placerer sig i denne sammenhæng. De to forfattere fremlægger og analyserer meget nyt og interessant materiale om byudviklingen i Århus i perioden på en læservenlig måde. Bogens layout med mange farvelagte kort virker også tiltalende, selv om teksten undertiden hakkes op i vel mange små afsnit.

I første del giver Jeppe Nordskov en kyndig og nyttig oversigt over købstædernes forskellige, men i det hele meget sparsomme muligheder for at påvirke byudviklingen frem til 1900, et rids som illustreres med flere århusianske eksempler. I anden del, som omfatter omkring halvdelen af bogen, foretager Jens Toftegaard Jensen en detaljeret analyse af byens social- og erhvervstopografi samt indvandringen til Århus, overvejende på grundlag af brandtaksationer, skattemateriale og folketællingerne i de respektive år. Ud over de generelle oversigter virker især specialanalyserne af bagerne og brændevinsbrænderiernes lokalisering i 1801 samt af militæret i alle tre udvalgte år meget givende. Ligesom i København indtog militæret især i århundredets begyndelse en meget fremtrædende plads i bybilledet. Anden del afsluttes noget abrupt, måske fordi byens social- og erhvervstopografi fortsat i 1880 helt overvejende havde et præindustrielt præg.

I tredje del gennemfører Jeppe Nordskov en grundig analyse af den århusianske industris lokalisering omkring 1870 og 1920 set i relation til de forskellige lokaliseringsfaktorer og de gængse modeller for den moderne bys udvikling. Han finder, at der i 1920 langt hen var sket en funktionsopdeling med særlige industrikvarterer og – bedømt på et lidt mere impressionistisk grundlag – egentlige arbejder- og villakvarterer, således at konturerne af den moderne, industriprægede by var ved at tegne sig i 1920. Han konkluderer, at ingen af de gængse modeller entydigt synes at være dækkende for Århus, men at de hver for sig peger på nogle karakteristiske udviklinger.

Bogen er samtidig ment som et eksempel på, hvilke store muligheder moderne databaser og Geografiske Informations Systemer (GIS) giver for historieforskningen. Der er næppe tvivl om, at digitale kort vil sætte sit stærke præg på de kommende års byhistoriske forskning. Nye metoder kan dog have en tendens til at tage magten fra udøverne. Fx bibringer de stærkt kolorerede kort med alt for mange informationer på s. 99-100 snarere læseren hovedpine end overblik.

Som andre gode bøger inviterer også denne til diskussion og ønsker om mere. Især ville det have været godt med en social- og erhvervstopografi i 1911, hvor den moderne by for alvor var begyndt at markere sig, selv om dette ville være en meget ressourcekrævende opgave. Uden et større merarbejde kunne Jens Toftegaard Jensen dog have vist Lorenz-kurver over »indkomstfordelingen« i henholdsvis 1845 og 1880, om end en sådan kurve i 1845 ville støtte sig på »formue og lejlighed« og i 1880 på indkomsten. Vi ved nemlig meget lidt om indkomstfordelingens udvikling i de første årtier af den vedvarende vækst.

I pressemeddelelsen og på bogens bagside fremhæves, at den »siger mod at give en ny forståelse af den moderne bys fremkomst«, og at »byplanlægningen

og den kommunale forvaltning tillægges en særlig betydning på et tidligt tidspunkt«. Retfærdigvis skal siges, at ordvalget i selve fremstillingen er mere dæmpet. Fornuftigt nok lægger bogen sig i forlængelse af den eksisterende danske tradition. Forfatterne er dog lidt karrige med henvisningerne til denne, fx har Marselisborg-planen tidligere været behandlet flere steder i den danske litteratur, og sjovt nok synes Th. Geiger allerede at være glemt på Aarhus Universitet. Fremstillingen giver heller ikke indtryk af, at en bevidst byplanlægning havde større betydning for byens udvikling, i det mindste ikke før 1900. Både mulighederne og formentlig også ambitionerne var meget begrænsede. Af større tiltag nævnes kun Marselisborg-planen fra slutningen af 1890'erne, selv om mere intensive undersøgelser af den århusianske forvaltningspraksis fra slutningen af 1890'erne og frem mod 1920 formentlig ville afdække en lidt mere aktiv praksis end tidligere, ligesom det var tilfældet i København.

Ole Hyltoft

JOHANNES ELGVIN: *Friedrich av Hessen. Vekstår for Norge 1809-1813*. Oslo 2002. 295 sider.

Frederik af Hessen (1771-1845) var både svoger og fætter til Frederik VI og er i Danmark bedst kendt for sin militære rolle. Han var efter alt at dømme tidens bedste danske general, der slap godt fra sin rolle som øverstkommanderende for troppekorpsen i Holsten fra 1813 og siden fortsatte på denne post i hertugdømmerne i en årrække, efter 1836 tillige som statholder.

I Norge fik han den – set med eftertidens øjne – lidet misundelsesværdige opgave fra 1809 at efterfølge den populære statholder Christian August af Augustenborg, der døde i 1810 som tronfølger i Sverige, mens hans egen efterfølger i 1813 blev den danske tronfølger Christian Frederik, der unægtelig alle dage har været i fokus på grund af sin korte tid som norsk konge. Det har betydet, at Frederik af Hessens person og virketid i Norge har stået svagt belyst i historieskrivningen. Det har Johannes Elgvin villet råde bod på med denne bog. Om undertitlen skal siges, at den danske læser efter at have læst om nødtilstanden i Norge i 1812-13 måske vil undre sig. Men det drejer sig naturligvis om norsk vækst som nation betragtet, og det går som en rød tråd i fremstillingen, at Frederik af Hessen havde held til at kombinere sin loyalitet overfor Frederik VI med en udpræget forståelse for norske forhold. Der var ikke nationale modsætninger som sådan mellem statholder og befolkning.

I øvrigt fik Frederik af Hessen kun titel af vicesatholder på trods af, at han efter kort tid som øverstkommanderende – da Frederik Julius Kaas efter et kort intermezzo i Norge var taget hjem – tillige kom til at stå i spidsen for det civile styre. Det er hans virke i sidstnævnte rolle, der er genstand for Johannes Elgvins undersøgelse. Denne er foretaget med en minutøs gennemgang af de sagskomplekser, vicesatholderen havde med at gøre, og ikke mindst er hver en skriftlig kontakt med kongen gået efter i sømmene. Hvad denne sidste angår, undgår man ikke et indtryk af en stædig stivstikker. Frederik VI har rollen som skurk i denne bog – kraftigt sekunderet af kancellipræsident Frederik Julius Kaas og hans træge Danske Kancelli i København.

Af talrige brikker samler Johannes Elgvin et billede af en vicesatholder, der om sig selv sagde, at han ikke var politiker – underforstået, han var først og fremmest militær. Ikke desto mindre blev han i Norge involveret i mangt og meget, som lå fjernt fra en mand med hans forudsætninger. Senere tiders beskyldninger for svaghed og uvirksomhed tilbagevises virkningsfuldt – de har